

De klokken werden in de laatste oorlog beide geroofd, maar keerden gelukkig ook beide terug.

DE KERK

Over het exterieur van de Harichster kerk valt weinig te vertellen. Het muurwerk vertoont geen versieringen. Het wordt slechts verlevendigd door rondbogige vensters met een houten roede-verdeling. De bepleistering met portlandcement van de dagkanten is bepaald ontsierend. Het poortje in de noordmuur van de kerk is dichtgemetseld. Bewaard bleef boven de plaats van het poortje een ronde geprofileerde nis. Het zuidpoortje bleef gespaard. Het is rondbogig en uitgevoerd in geprofileerde baksteen, afgewisseld door zandstenen blokken. In de sluitsteen staat het jaartal 1663. Boven het poortje is een gebeeldhouwde gedenksteen aangebracht, die vervaardigd zal zijn door een van de hiervoor genoemde steenhouwers Dirck Heerckes en Claes Ryenx. De versiering op de steen in de vorm van adelaars en hoornen des overvloeds is bepaald onbeholpen en stijf uitgevoerd. Onder het in 1796 grotendeels weggekapte wapen van dr. Johannes van Scheltinga, grietman van Gaasterland en lid van de Staten Generaal der Verenigde Nederlanden, is dit rijmpje gehouwen:

Dit Huis was Eerst gevelt
door storrem-windt ter neer.
Maar nu is 't dus herstelt
tot Godes eer, en leer
Sijns volks door SCHELTINGA
den Grietman van dees kust.
Hoort volgt Gods Woort nu na
Opdat Uw Siele rust.

KERKINTERIEUR

Van het oorspronkelijke kerkmeubilair is slechts de kansel bewaard gebleven. De versiering aan de kuip is eenvoudig maar smaakvol. Op de panelen dragen kleine pilasters geen bogen, maar grillig gezaagde bekroningen. Op de hoeken zijn steeds twee gecanneleerde jonische pilasters op gecanneleerde dragers aangebracht. De kansel is mogelijk een werkstuk van de

kistemaker Romcke Jans, aan wie in 1664 een betaling van 100 gulden gedaan werd. Oorspronkelijk stond hij opgesteld tegen de zuidmuur van de kerk. Aan de overzijde tegen de noordmuur stond toen een herenbank.

In 1865 kreeg de kerk een nieuw gewelf, maar ingrijpender waren de veranderingen in het kerkgebouw in 1873. In de acta van de kerkeraad lezen we daarover:

- Op den 17 Augustus was voor de Gemeente een
- feestdag aangebroken, daar de consulent optrad
- om het vernieuwde bedehuis den Heere op te
- dragen, waartoe hij tot grondslag legde Joh. 10
- vs. 22a (En het was het feest der vernieuwing
- des tempels te Jeruzalem).
- Vele zijn de veranderingen, groot de verbeteringen, die aan hetzelfde zijn toegebracht.
- Over de stenen vloer is een losse planken
- vloer gelegd, nieuwe ramen en deuren hebben de
- plaats der oude ingenomen, de muren zijn met
- hout bekleed, stoelen en banken geheel her-
- nieuwd, de kerk niet alleen sierlijk geleverd,
- maar ook rijk met gordijnen behangen, de
- predikstoel, die tevoren aan den zuid-
- oostelijken kant tegen den muur stond, van
- nieuw opgemaakt en over de deur geplaatst.

Dank werd gebracht aan de vroegere predikant van Harich, ds. Frederik Zacharias Reneman, die in 1865 om gezondheidsredenen met emeritaat moest gaan, maar in het dorp bleef wonen, omdat hij er bezittingen had. Hij werd later kerkvoogd en betaalde de gehele herinrichting van de kerk uit eigen beurs.

Dank was er ook voor burgemeester jhr. J. M. F. K. van Swinderen, "die niet alleen welwillend had toegestaan dat de predikstoel voor zijn voorvaderlijk gedenkteken werd geplaatst, maar daar en boven zijn eeregestoelte, dat aan de Noord-Westkant tegen den muur stond ten geschenke had gegeven".

Precies een eeuw na de herinrichting van het kerkinterieur vond in 1973 een restauratie plaats. Die is zodanig uitgevoerd, dat het typisch 19e-eeuwse karakter, dat de kerk in 1873 kreeg, gespaard bleef. Banken,

lambrizeringen en dergelijke kregen ook weer een hout-beschildering. Voor de preekstoel was behoefte aan een liturgisch centrum, maar het doophek met gedraaide balusters werd gespaard, door het zo te veranderen, dat de middenstukken weggedraaid kunnen worden.

Nog enkele bijzonderheden over het kerkinterieur:

Oorspronkelijk bezat de kerk geschilderde glazen, die in 1663 geschonken werden door Friese bestuurlijke en rechterlijke colleges. Het is onbekend wanneer ze verloren gegaan zijn. Tegenwoordig bevinden zich in de kerk in de zuiddeur moderne gebrandschilderde ruitjes, waarop Martha de Maria zijn afgebeeld.

In de kerk hangen moderne kronen met electrische verlichting. Oude zijn er nooit geweest. In kerkeradsacta van 1818 staat zelfs, dat er geen avonddiensten konden worden gehouden, "omdat er geene kronen noch blakers voor de lichten in deze kerk zijn". Dat was overigens niet de enige reden om die diensten niet te houden, want toen men daar wel mee begon, stelde de predikant al spoedig voor er weer mee op te houden wegens "gebrek aan auditory".

HET ORGEL

In 1898 kreeg de kerk een orgel. Over de inwijding staat in het Nieuw Advertentieblad:

- 17 Juli. Ons lang besproken en verbeid kerk-
- orgel is eindelijk heden morgen onder eene
- schoone rede van ds. Haselager ingewijd.
- Werkelijk indrukwekkend was 't oogenblik,
- dat voor de eerste maal de orgeltoon en zich
- in ons bedehuis lieten hooren. 't Was als
- 't ware het publiek aan te zien, dat het in
- zekere spanning verkeerde. Een toepasselijk
- lied: Psalm 150, vrs. 1 en 2 "Looft God met
- bazuin geklank, Looft Hem met de harp en
- luit, Looft Hem op uw blijde snaren, Laat
- zich 't orgel overal, Bij het juichend
- vreugdgeschal, Tot des Heeren glorie
- paren", werd er het eerst door begeleid.
- Het stuk, geleverd door den heer

HENRICUS MEIN DEDER ANTIQV
 RETRAHAM C. C. TION AC INDICIA
 RUM LITTA T. T. TEMPORA MON
 IMPRAESENTI POPULO PIUS ATTU
 VAN GELSTRA GRYTMAN
 C. C. TIONA PASTOR. MELI
 SENIOR ANNO DOMENOSTE C
 MDCCLXXIII

Detail van de grote klok met het latijnse opschrift.

- *D. Steenkuijl te Amsterdam en bij deze ge-*
- *legenheid bespeeld door den Heer M. Boltes,*
- *organist der Engelsche Episcopale kerk aldaar,*
- *is een werkelijk sieraad voor ons gebouw, maar*
- *ook aangenaam en zuiver van toon.*

De schone rede van ds. Haselager ging over Ps. 119:54. (Uwe inzettingen zijn mij gezangen geweest ter plaatse mijner vreemdelingschappen).

De orgelbouwer Steenkuijl van Amsterdam, die in Friesland onder andere ook een orgel bouwde in de Vrij Evangelische kerk te Leeuwarden, plaatste in Harich een instrument, dat hij samenstelde uit onderdelen van een ouder orgel. Een restauratie vond plaats in 1935 door de firma Bakker en Timmenga te Leeuwarden, die het orgel sindsdien ook in onderhoud heeft.

De dispositie is op het ogenblik als volgt:

Trompet 8' bas	Octaaf 4'
Trompet 8' disc.	Salicionaal 8'
Flute harmonique 4'	Holpijp 8'
Octaaf 2'	Prestant 8'
Quint 3'	Cornet 4 sterk

Op de orgelkas is een drietal beeldjes geplaatst. Op de zijtorens staan engeltjes met een trompet en een harp. De engel met kind op de hoofdtoren is de beschermengel, die zeker niet op een orgel thuishoort.

AVONDMAALSGEREI

In veel Friese gemeenten beschikte men in de 17e en 18e eeuw voor de viering van het Heilig Avondmaal slechts over een zilveren beker. Wijnkannen en broodschalen waren van aardewerk of tin. Slechts rijke gemeenten konden het zich veroorloven deze voorwerpen uit zilver te laten vervaardigen. Een 19e-eeuwse inventaris van het kerkelijk bezit vermeldt een zilveren beker, tinnen schotel en een keulse kan met tinnen deksel. De zilveren beker is er nog. Hij is in 1708 vervaardigd door mr. Jan Coppens van Sneek, die onder andere

ook een avondmaalsbeker voor de gemeente Donkerbroek maakte.

Op de beker van Harich is een voorstelling van het Laatste Avondmaal gegraveerd. In de rand staat: "Dese Drincbeecker Is Het Nieuwe Testament In Minen bloede I Cor. XI V. XXV". Onder de voet staat dit opschrift: "Dom. Joannis / Banga Pastor / Mr. Hindrick Beernts / ouderlingh / Abraham Tiummes / Diaken / van den / Dorpe Harigh / is Gemaect / den 10 Julijus / Anno 1708".

In 1857 kreeg de gemeente een grote zilveren schenkkkan van Idske Poppes, "Erfgezeten Landbouwer en Kerkvoogd", die natuurlijk niet verzuimde zijn milddadigheid en zijn kwaliteiten op zijn geschenk te laten graveren. Het overige avondmaalsgerei bestaat uit een beker, schalen en offerbussen uit deze eeuw. Voor een deel zijn het geschenken van de vrouwenvereniging.

GRAFZERKEN

In de kerk van Harich werd net als overal elders begraven. Op de graven werden grafzerken gelegd. Toen in 1663 in de ingestorte kerk werd herbouwd, werden verschillende grafzerken uit de oude kerk gespaard. Nieuwe 17e- en 18e-eeuwse zerken kwamen daar later bij. Tot 1873 bleven ze zichtbaar. Bij de herinrichting van het kerkinterieur in dat jaar werden ze aan het oog onttrokken door een houten vloer. In het zogenaamde Schoolmeestersboekje van Harich zijn gelukkig in 1857 alle opschriften van de zerken genoteerd. Bij de aanleg van een verwarming in 1964 werden enkele zerken zichtbaar. Ze konden worden gefotografeerd. Een zerk voor Pibo Regneri, secretris van Gaasterland en overleden in 1630 werd in de voorkerk geplaatst. In vier medaillons op de hoeken van de steen zijn drie levensfasen (die van kind, man en grijsaard) en een doodskop weergegeven. Het opschrift "Mors sola fatetor quantila / sint hominum corpuscula" is te vertalen als: Alleen de dood laat ons zien, hoe nietig toch eigenlijk de lichaampjes (sic) van de mensen zijn.

Onder de aan het oog onttrokken grafzerken bevindt zich een hoofdsteen voor de geruchtmakende predikant Johannes Stooter van Balk, die in 1771 overleed.

Zilveren avondmaalbeker van de Hervormde gemeente van Harich. De diakenen betaalden in 1708 voor deze beker aan mr. Jan Coppens te Sneek een bedrag van 31 Carolus guldens, 18 stuivers en 8 penningen.

GRAFMONUMENT

Onder het koor van de kerk bevindt zich een grafkelder, waarin verschillende bewoners van huize Rijs een laatste rustplaats vonden. Een laat 18e-eeuws, klassicistisch monument houdt de herinnering aan hen levend. Jammer genoeg is in 1872 de preekstoel voor dit monument geplaatst, zoals dat bijvoorbeeld ook in IJsbrechtum is gebeurd.

Het monument bestaat uit een sarcophaag, waarop opschriften staan betreffende Ulbo Aylva Rengers (gest. 1787) en zijn echtgenote Nicasia van der Haer (gest. 1778). Op de sarcophaag staat een obelisk, die bekroond wordt door een gevleugelde zandloper, duidend op het kortstondige van het leven. Tegen de obelisk zijn op een console de wapens van beide echtelieden geplaatst. Sarcophaag en obelisk worden gedekt door een boog met een kroon, die rust op pilasters. Olie-lampjes op de pilasters en knikels op de pedestallen roepen gedachten op aan de dood en de vergankelijkheid van het leven.

Toen Lamoraal Albert Aemilius Rengers (gest. 1811) en zijn echtgenote Francina Godardina Constantia van Lynden van Lunenburg (gest. 1825) in de Harichster kerk hun laatste rustplaats vonden, werden ter hunner gedachtenis medaillons aan het monument gehangen. Beide medaillons zijn omgeven door een zogenaamde Ouroboros, een slang die in haar staart bijt. Het dier symboliseert zo de eeuwigheid (geen begin en geen einde).

Voor het monument staat een eenvoudig maar aardig hek in Louis XVI-stijl. De grafkelder onder het monument werd in 1848 definitief gesloten.

HET KERKHOF

Het hooggelegen kerkhof is welhaast geheel bedekt met graftekens. In 1857 was dat nog niet zo. De schoolmeester beschreef ze toen en hij kwam tot een aantal van 24. Daaronder waren verschillende hardstenen grafpalen, maar ook zerken, zoals een exemplaar van 1640 voor dorpsrechter Jelle Peekes.

Op het kerkhof zijn ook wel Franse Refugiés begraven, die een tijdlang in Ruigahuizen woonden. In 1809 werd een

fragment gevonden van een zerk uit 1687 die eens het graf dekte van de kinderen van Louis de Garpon, Chevallier, Seigneur de Thenie et Dame Susanne de Lavallade.

Een voorwerp van aanmerkelijk hogere ouderdom werd omstreeks 1924 in de grond van het kerkhof aangetroffen: een rode zandstenen sarcophaag met deksel. Men heeft de sarcophaag in de grond laten zitten.

Opvallend is op het kerkhof de grafkelder voor het geslacht Van Swinderen van huize Rijs. De kelder werd in 1859/60 gesticht. Toen Constantia Johanna van Swinderen, geb. Rengers, in 1859 overleed, werd zij eerst elders begraven en na het gereedkomen van de grafkelder daarin bijgezet. Na haar zijn nog tien leden van het geslacht Van Swinderen in de kelder begraven. Het laatst was dat jonkvrouwe Quirina Jacoba Johanna van Swinderen, die in 1958 in Rijs overleed. Onder de grote steen op het kerkhof bevinden zich twee ruimten. De eerste geeft toegang tot de laatste door twee grote koperen deuren, die volgens overlevering afkomstig zijn van een schip van de familie Van Swinderen. Achter de koperen deuren zijn elf graven, voorzien van zilveren platen met opschriften.

Vroeger stond op de meeste kerkhoven een knekelhuisje. In het begin van de 19e eeuw werd dat van Harich afgebroken. In de dorpsrekening staat: "8e van de Wijnmaand 1809, Betaald aan David Willems wegens het afbreken der Beene-kooi op het kerkhof staand f 11-8-0".

DE RINGMUUR EN DE POTTEN VAN HARICH

In de kerkvoogdijrekeningen wordt de ringmuur rondom het kerkhof verschillende keren genoemd. Met name gebeurt dat in de jaren 1679-1681. In die jaren vond namelijk een vernieuwing van die muur plaats. In 1870 werd een gedeelte van de ringmuur gesloopt om het kerkhof te vergroten. Bij de werkzaamheden stiet men op een reeks tegen elkaar gelegde keistenen van groot formaat. Even buiten deze stenen vond men een achttal potten, waarin zich de stoffelijke resten bevonden van pasgeboren, althans zeer kleine kinderen. Over de vondst verscheen een uitvoerig bericht in de Leeuwarder Courant, maar ook het landelijke blad de Noord-

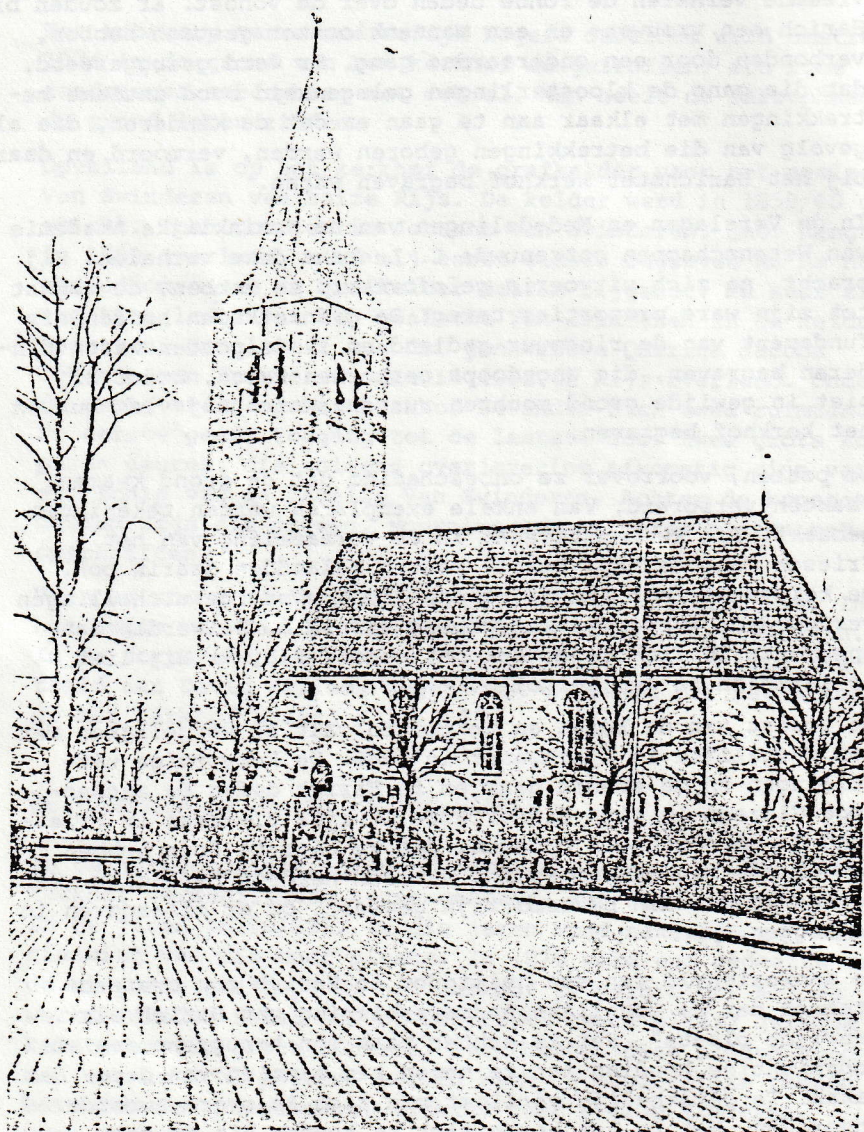
star ging diep op de merkwaardige vondst in. Uit het artikel in het laatste blad bleek, dat er in de omgeving van Harich vreemde verhalen de ronde deden over de vondst. Er zouden bij Harich een vrouwen- en een mannenklooster gestaan hebben, verbonden door een onderaardse gang. Er werd gesuggereerd, dat die gang de kloosterlingen gelegenheid bood intieme betrekkingen met elkaar aan te gaan en dat de kinderen, die als gevolg van die betrekkingen geboren werden, vermoord en daar bij het Harichster kerkhof begraven waren.

In de Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen ontzenuwde C. Leemans deze verhalen. Hij bracht, na zich uitvoerig geïnformeerd te hebben, de vondst tot zijn ware proporties terug: De granietkeien hadden als fundament van de ringmuur gediend en in de potten waren kinderen begraven, die ongedoopt gestorven waren. Omdat zij niet in gewijde grond mochten rusten, waren zij vlak buiten het kerkhof begraven.

De potten, voorzover ze onbeschadigd uit de grond kwamen, raakten verspreid. Van enkele exemplaren werden tekeningen gemaakt. Die kwamen terecht in de verzameling van het Friesch Genootschap. Enkele potten belandden daarin ook. De keistenen, die aan de bovenzijde komvormige uithollingen vertoonden, werden jammer genoeg vernield. Ze werden aan ene Nauta in Ipekolsga verkocht voor f 240,--. Hij liet ze vermalen in een keimolen.

De vondst van de keien en de potten valt te vergelijken met een dergelijke in Tjerkgaast in 1946. De komvormige uithollingen in de stenen daar en in Harich deden de archeoloog Glazema in zijn dissertatie Gewijde plaatsen in Friesland de mogelijkheid opperen, dat we hier te doen hebben met resten van een omvreding van een heidens heiligdom. De holtes zouden dan bestemd zijn geweest, om er offergaven in te leggen.

De aanwezigheid van een heiligdom in Harich zou overeenstemmen met de mogelijke naamsverklaring van Harich als "gewijde plaats". Het is echter zaak een teruggehouden en voorzichtige houding aan te nemen ten aanzien van deze zaken. Te gemakkelijk verliest men zich in overantwoorde theorieën. Het is het beste zich te houden bij de realiteit. De realiteit is, dat er in Harich een eenvoudige

Toren na de restauratie in 1974.

kerk en een bijzondere toren staan. Zij hebben een lange geschiedenis doorgemaakt. Ze zijn verschillende keren aan val en verwaarlozing ten prooi gevallen. Ze zijn ook verschillende keren door dorpelingen en overheden weer hersteld, ook nu, anno 1974 weer. Dat kerk en toren nog lang een sieraad mogen zijn en in velerlei opzicht het middelpunt mogen vormen van de dorpsgemeenschap Harich.

osge

in de

1974

om de oorspronkelijke
de kerk

COLOFON

Dit geschrift werd uitgegeven door het Gemeentebestuur van Gaasterland ter gelegenheid van het gereedkomen van de restauratie van de toren van Harich.

Het werd samengesteld aan de hand van gegevens, die ontleend werden aan verschillende gedrukte bronnen, maar vooral aan stukken uit het gemeentearchief van Gaasterland en de kerkelijke archieven van de Hervormde gemeente van Harich.

De laatste archieven werden de samensteller ten gebruike ter beschikking gesteld door de weleerwaarde heer ds. J. Groot, die ook verder op verschillende wijzen zijn medewerking verleende.

De afbeeldingen werden ter beschikking gesteld door:

- Het Liturgisch Instituut der Rijksuniversiteit te Groningen (afb. 1);
- De Provinciale Bibliotheek van Friesland te Leeuwarden (afb. 3 en 4);
- D. de Vries te Ruigahuizen (afb. 5);
- L. v.d. Zee te Balk (afb. 6)
- Afbeelding 2 is eigendom van de gemeente Gaasterland.